

Zu den „sprachlichen Favoriten“, die sich in den Prosatexten von H. Lind, S. Fröhlich und L. Beck besonders oft finden, könnte man Wörter=syntaktische Verbindungen und Wörter=Sätze rechnen, die als bildhafte Illustrationen für Konversion, für lexikalisch-semantische implizite Derivation dienen könnten: *das Reich-Heiraten, der Habenichts, diese Komplett-weg-Variante, das „Ich-verrecke- gern“-Schächtelchen, das „Hat-auch-gar-nicht-weh-gegan“-Lächeln, der angeborene Putz-und-Wasch-und Räum-und-Sorge-und-Hege-Trieb, das Brautmutter-war-die-Eule-Ensemble, der Lauwarme-Füße-Geschmack, das Fremde-Menschen-Sehen und Small-Talken-und – Immer-nur-Lächeln, das Beste-Freundin-Lächeln, das Zettel-in-der-Jacke-Stadium, der Mitte-des-Lebens-Karrieremann.*

Auffallend und extrem ungewöhnlich sind in dieser Gruppe okkasionelle Strukturen *die Dame-mit-Dackel-in-Strick, die Sophranistin-mit-Schleife-im-Nacken, und der Opel-Kapitän-Fahrer-mit-Hund-und-Gattin.* Diese Konvertate sind nicht modellgerecht gebildet, „sie stellen übliche Abfolgen auf den Kopf“ [1: 128]. Hier tritt regelwidrigerweise als syntaktischer und semantischer Kopf der Konvertate die erste Einheit auf: *Dame, Sophranistin, Opel-Kapitän-Fahrer.* Obwohl diese Okkasionalismen eine sehr umfangreiche „Mammut“-Struktur aufweisen können, sind sie semantisch durchsichtig und bereiten weniger Interpretationsschwierigkeiten als Komposita.

Zusammenfassend können wir feststellen, dass okkasionelle Individualwortbildungsprodukte in modernen Prosatexten von H. Lind, S. Fröhlich, L. Beck und M. Möller eine strukturelle und funktionale Varianzbreite aufweisen. Sie werden meistens modellgerecht, dabei aber durch die beabsichtigte Verknüpfung inkompatibler sprachlicher Einheiten gebildet, um Expressivität, Ironie und den Überraschungseffekt bewusst zu erzeugen.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Donalis E. Die Wortbildung des Deutschen. Ein Überblick. - Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2002. – 190 S.
2. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1969. – 326 S.
3. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache (unter Mitarbeit v. M. Schröder). – 3. Aufl. - Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1995. – XVII, 382 S.
4. Heringer H.-J. Wortbildung: Sinn aus dem Chaos. – In: Deutsche Sprache. – Bd. 12. – S. 1-14.
5. Matussek M. Wortneubildung im Text. – Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1994. – 153 S.
6. Peschel C. Zum Zusammenhang von Wortneubildung und Textkonstitution. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2002. – 315 S.
7. Ulukhanov I.S. Uzialnie i okkazionalnie jedynitsy slovoobrazovatelnoi sistemy // Voprosy jazikoznania. – 1984. - № 1. – С. 44-57.
8. Zemskaja E.A. Slovoobrazovanie kak dejatel'nost'. – M.: Nauka, 1992. – 220 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галина Мельничук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови і літератури з методикою викладання Криворізького державного педагогічного університету
Наукові інтереси: актуальні лексичні та граматичні тенденції розвитку сучасної німецької мови.

СИСТЕМА СЛОВОТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Наталія РАК, Галина ХАРКЕВИЧ (Луцьк, Україна)

У статті порівнюються словотвірні типи та моделі прикметників в українській та англійській мовах, досліджено продуктивність / непродуктивність словотвірних типів та засобів, проаналізовано кількісне співвідношення утворень у межах кожного типу в обох мовах.

The word-formative types and models of adjectives are analysed in this article. The productivity and non-productivity of word-formative types and methods are searched. The ratio of formations in the measures of each type in these languages is analysed.

Зіставлення української мови, мовної системи флективної будови, із переважно аналітичною системою англійської мови є завданням цікавим і водночас непростим. У галузі словотвору велике значення має методика словотвірного аналізу лексики, систематизація дериваційних явищ.

Проблемам українського словотвору, зокрема прикметникового, у порівняльно-історичному аспекті присвятили свої праці І.Ковалик, І.Кунець, О. Шевчук. Окремі аспекти зіставного словотвору у слов'янських мовах досліджували І.Милославський, О.Коваль-Костинська, Л. Медведєва та ін. Деяким питанням творення прикметників в українській

літературній мові приділили увагу З.Каспиришин, М.Доленко, А.Грищенко, А.Зверев, В.Горпинич, К.Городенська, Н.Клименко.

Деривація різних морфологічних класів слів, у тому числі й прикметників, в англійській мові стала предметом дослідження таких учених-мовознавців, як З. Харитончик, П. Карашука, Є. Скороходька, О. Мешкова, Р. Зятковського та ін.

У „Порівняльних дослідженнях з граматики англійської, української, російської мов" за редакцією Ю. Жлуктенка, „Порівняльній типології англійської та української мов" І. Корунця побіжно розглядається і

порівнюється деривація прикметників української, російської та англійської мов.

Однак у сучасній порівняльно-типологічній лінгвістиці питання зіставлення словотвору ад'єктивів англійської та української мов вивчено поки що недостатньо як у загальнотеоретичному відношенні, так із боку порівняння типів, способів утворення таких слів, словотвірних засобів. У цьому і полягає **новизна** запропонованої теми.

Дана тема є **актуальною** тому, що дає необхідні відомості для аналізу словотвірних систем прикметників української та англійської мов у цілому, типологічних студій у галузі дериватології, перекладу, лексикології.

Об'єктом роботи є система творення прикметників в українській мові у порівнянні з англійською.

Предметом дослідження будуть похідні ад'єктивні лексеми обох мов, які зареєстровані у сучасних лексикографічних джерелах.

Мета дослідження полягатиме в аналізі та порівнянні дериваційної системи прикметника у мовах, які зіставляються.

З поставленої мети випливають такі основні завдання: 1) зібрати і систематизувати якнайповніший корпус прикметників англійської та української мов; 2) розробити параметри порівняння формантоцентричної деривації ад'єктивів у цих мовах; 3) порівняти всі словотвірні типи та моделі аналізованих лексем; 4) дослідити продуктивність/непродуктивність словотвірних типів та засобів; 5) проаналізувати кількісне співвідношення утворень у межах кожного типу в обох мовах.

Рівень словотвору разом із рівнями лексики і фразеології належить до тієї сфери мовної структури, в якій найактивніше здійснюється процес розвитку мови. Словотвір тісніше, ніж інші галузі граматики, пов'язаний з лексикою, але невіддільний від морфології - від внутрішніх властивостей частин мови і від типів словозміни. Кожне слово зміцнює позиції якогось словотвірного прийому серед активних словотвірних засобів даної мови. Зіставно-типологічний аналіз словотвірних підсистем неспоріднених мов стає продуктивним тоді, коли досліджується не словотвірна структура окремих лексем, а такі універсали, як словотвірні категорії, що розуміються як єдність словотвірного значення й системи засобів його вираження [1; 126]. При зіставному вивченні словотвірних підсистем сучасних літературних мов повинні братися до уваги тільки продуктивні форманти, оскільки лише вони характеризують і реалізують деривативні потенції мови. Особливо актуальним є зіставне вивчення словотвірних типів, на яких будуються слова різних частин мови і які розрізняються за ознакою продуктивності/непродуктивності [1; 128]. Важливо також виділити зіставні словотвірні моделі з одним словотвірним значенням, носіями якого можуть бути специфічні для кожної мови словотвірні форманти, визначити фактори, що впливають на словотвір.

Основні способи словотворення у зіставляваних мовах однакові. Вони об'єднують у собі наступні 4 способи: 1) морфологічний; 2) морфолого-синтаксичний; 3) лексико-семантичний; 4) лексико-синтаксичний. Найбільш продуктивним з них є морфологічний, який реалізується за допомогою афіксації, словоскладання і безафіксного способу словотворення. Афіксація в обох мовах включає: а) суфіксальне словотворення; б) префіксальне словотворення; в) префіксально-суфіксальне словотворення.

У словотворчій будові окремих частин мови, прикметника зокрема, створюється взаємозв'язана і взаємозумовлена цілісність більше або менше узагальнених словотворчих величин. У дериватології цій системі величин відповідають такі словотвірні поняття, як: словотвірний тип, словотвірний розряд, словотвірна категорія, словотвірний клас.

Питанню про вміщення системи словотвірної будови мови "в ієрархічну драбину словотворчих понять" [3; 11-13] багато уваги приділяє І. І. Ковалик у своїх дослідженнях з порівняльно-історичного словотвору іменників у слов'янських мовах. Система узагальнених словотворчих понять, якою він користується при порівняльній характеристиці словотвірної будови іменників у слов'янських мовах, може бути вжита і при зіставленні системи словотворення прикметників в українській і англійській мовах, з тією тільки умовою, що використовуючи такі словотвірні поняття, як словотвірна категорія, словотвірний розряд, словотвірний тип, треба враховувати як семантичні особливості, так і особливості словотворення прикметників у цих мовах.

"Багаточисельну армію прикметників сучасної англійської мови, як і української, складають слова похідні" [7: 38]. Прості і похідні слова, поділяючи ряд основних і суттєвих характеристик, мають і значні відмінності. Єдність забезпечується спільністю їх номінативної функції [4; 227]. Те, що в одній мові отримує назву у вигляді простого слова (наприклад, **sweet, proud, pale**; гнідий, дешевий, сизий), в іншій мові може бути позначено похідною одиницею (наприклад, солодкий, гордовитий, безбарвний; **chest-nut, inexpensive, dove-coloured**). Це є доказом ономазіологічної тотожності простих і похідних слів.

Основна маса прикметників у сучасній українській літературній мові та сучасній англійській мові виражає ознаки предмета шляхом вказівки на відношення означуваного предмета до інших предметів, дій чи обставин: **liliaceous** - **Шу** (a liliaceous leaf - a leaf of lily); **світловий** - **світло** (світловий рік - рік, який вимірюється швидкістю світла); **anti-war** - **war** (an anti-war meeting - a meeting against war), **протиревматичний** - **ревматичний** (протиревматичний засіб - засіб проти ревматизму). Ад'єктиви найчастіше виражають градуальні (*великий* > *великуватий*, *величезний*) та експресивні (*синенький*, *синесенький*, *синюсінський*) значення предметів за допомогою суфіксів. Ознаки, співвідносні з назвами предметів, передають як суфікси (*казка* > *казк* - *ов* - *ий*, *товариш* > *товари* - *ськ* - *ий*, *ліс* > *ліс* - *н* - *ий*), так і конфікси (*від* - *мова* > *без* - *відмов* - *н* - *ий*, *план* > *над* - *план* - *ов* - *ий*).

Ознаки, що їх можуть виражати похідні прикметники, надзвичайно різноманітні, але їх можна звести до двох найбільш загальних семантичних понять: якості і відношення. Найбільш загальне семантичне значення прикметника базується на наявності в означуваному предметі певних характерних ознак чи якісних рис означуючого предмета або вказуванні на дійову, здебільшого активну ознаку предмета. Наприклад, **розумний** - **розум** (розумна людина - людина з розумом, мудра людина), **балакучий** - **балакати** (у значенні "той, що любить балакати"), **beardless** "безбородий" - **beard** "борода" (a beardless man "безбородий чоловік" - a man without a beard "чоловік без бороди"), **sticky** "клейкий" - **to stick** "клеяти" (a sticky leaf "клейкий листок"

- a leaf that can stick "листок, який може клеяти").

Семантика прикметника може базуватися на відношенні між означуваним і означуючим предметом, дією чи обставиною без якісного коментування ознаки: **дерев'яний** - **дерево** (у значенні "з дерева"), **інтелектуальний** - **інтелект** (у значенні "той, що стосується інтелекту"), **woolen** "шерстяний" - **wool** "шерсть" (у значенні "зроблений з шерсті", **ymrly** "щорічний" - **year** "рік" (у значенні "той, що стосується року").

Отже, специфіка порівняння складних слів (на відміну від простих) зумовлена характерними особливостями їх творення, семантичної структури, мотивації та місця в різних словотвірних угрупованнях [5: 19-22].

Залежно від вказаних двох найбільш загальних семантичних значень прикметники прийнято поділяти на **якісні** (розумний, beardless) і **відносні** (дерев'яний, woolen).

В обох цих семантичних групах прикметників є характерні тільки для них словотвірні суфікси, наприклад, суфікси якісних прикметників: -к(-ий), -ат -, -аст -, -лив -, -есеньк -, та ін.; суфікси відносних і присвійних: -ов - (-ев -), -н -, -ськ -, -ан - (-ян -), -яч ~, -ів -, -ин -, та ін. - в українській мові. В англійській мові за допомогою суфіксів утворюються відносні і якісно-відносні похідні прикметники від інших частин мови і якісні - від самих прикметників. Суфікси є ознакою приналежності слів до граматичного класу прикметників. Найбільш характерні суфікси англійської мови: - ed -, - y -, - ish -, - en -, - less -, - iy -, - full -, - some -, - fold -, - worthy -, - like -, - able - (- ible -), - ous -, - an - (-ean -, - ian -).

Встановлення меж словотворчих розрядів у словотворчих категоріях якісних і відносних прикметників ускладнюється багатозначністю прикметників і постійним розвитком значень якісної оцінки в групі відносних ад'єктивів. Так, наприклад, український прикметник *срібний* (срібло) може вказувати на матеріал {срібний посуд), колір {срібна імла), оцінку предмета {срібний голосок); англійський прикметник *foreign* "іноземний" може вказувати на приналежність (*foreign languages*) або означати якість у широкому змісті слова (*foreign manners*).

Багатозначність відіменникових прикметників базується на тісному зв'язку прикметника з іменником. "Цей семантичний зв'язок прикметників з іменниками виражається в тому, що часто прикметник слідує за всіма змінами лексичного значення іменника, відбиваючи їх... Не дивно, що лексичне значення багатьох прикметників майже цілком зумовлюється предметним значенням іменника, від якого утворений прикметник" [2; 185-186]. Відомо, що причиною полісемії прикметника можуть бути і зміни його значення в процесі його вживання.

Словотвірний розряд прикметників - це словотвірне поняття, до складу якого входить вся сукупність семантично однорідних словотвірних типів, споріднених лексико-семантичною єдністю, що встановлюється на основі співвідношення між найбільш загальним лексичним значенням прикметника і семантикою словотвірної основи прикметника. Так, наприклад, до словотворчої категорії відносних прикметників в обох мовах входять такі словотворчі розряди, як:

- 1) словотвірний розряд присвійних прикметників;
- 2) словотвірний розряд прикметників на означення приналежності або відношення до інших істот;
- 3) словотвірний розряд прикметників на означення відношення до матеріалу;
- 4) словотвірний розряд прикметників на означення відношення до просторовою понять;
- 5) словотвірний розряд прикметників на означення відношення до часовою понять.

У словотвірній категорії якісних прикметників можна виділити так словотворчі розряди:

- 1) словотвірний розряд якісних прикметників без додаткових відтінків у значенні;
- 2) словотвірний розряд якісних прикметників на означення подібності і різного ступеня вияву ознаки;
- 3) словотвірний розряд якісних прикметників на означення зменшеності і здрібнілості прикмети або якості;
- 4) словотвірний розряд якісних прикметників на означення схильності до дії чи стану.

Кожний із вказаних словотвірних розрядів має свою систему словотвірних типів. Словотвірний тип - схема побудови слів певної частини мови, яка характеризується спільністю трьох ознак: частини мови, форманта, словотвірного значення [3; 145]. Система словотвірних типів відрізняється в якісному і кількісному відношенні від складу словотворчих типів кожного іншого словотвірного розряду прикметників. Так, наприклад, у словотвірному розряді присвійних прикметників сучасної української мови виявляються два продуктивні словотвірні типи:

- 1) відіменниковий словотвірний тип із суфіксом 2Ів: *батьків, Михайлів*;
- 2) відіменниковий словотвірний тип із суфіксом -ин: *материн, Миколин*.

їх кореспондентами в англійській мові є форми генітиву іменника: *father's, Nick's, lion's, mother's*. Проте у словотворчому розряді прикметників на означення приналежності і відношення до живої істоти виділяється аж 9 словотворчих типів. Серед них: від іменникові словотворчі типи із суфіксами -ськ -, -цьк - (*столярський, чумацький*); із суфіксом -івськ - (*шевченківський, франківський*); -инськ - (*материнський, сестринський*) і т.д. В англійській мові у цьому словотвірному розряді наявні словотворчі типи із суфіксами -ic, -al, -ly, -ive, -y, -ish, -able, -ese, -ine: *economic, qualitative, clayey, Italian, costly*.

Отже, порівняльний аналіз словотвірних систем української та англійської мов має в сучасній лінгвістиці особливу значущість, сприяє уточненню та поглибленню знань про дериваційний механізм, його ономасіологічну та семантичну природу в кожній із мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія. - К.: Либідь, - 1993. - С. 126 - 129.
2. Корунець Л. В. Порівняльна типологія англійської та української мов. Навч. Посіб. - Вінниця: Нова книга, 2004 - 460 с
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Підручник / М. П. Кочерган. - Вид. 2-ге. - К.: Академія, 2008. - 368 с.
4. Кубрякова Е. С. Теория номинации и словообразование. - В кн.: Языковая номинация. Виды наименований. М.: Наука, 1977. - 289 с.
5. Мешков О. Д. Семантические аспекты словосложения английского языка / Отв. ред. О. В. Сивергина; АН СССР, каф. иностр. яз., - М.: Наука, 1986. - 208 с.
6. Степурич И. Словарь-тетрадь английских прилагательных / И. Степурич, И. Васильева. - К.: Саммит-книга, 2008. - 64 с.
7. Харитончик З. А. Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка. - М.: Выш. шк., 1986. - 96 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Рак – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Галина Харкевич – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Волинського національного університету ім. Л.Українки.

Наукові інтереси: порівняльна типологія англійської та української мов.

**ЗНАЧЕННЯ ТА ЧАСТИНОМОВНА СТРУКТУРА АВТОХТОННИХ
ТРАНСПОНУВАЛЬНИХ ПРЕФІКСІВ**

Ольга РУДА (Львів, Україна)

У статті розглянуто семантику та парадигматику власнеанглійських транспонувальних префіксів і префіксальних конверсивів.

The article is concerned with a comprehensive study of semantics and paradigmatics of native transpositional prefixes and converted units combined with prefixation.

Префіксація - невід'ємна частина опису словотворення англійської мови. Префіксальний конверсив - це похідна одиниця, утворена внаслідок взаємодії процесів конверсії й префіксації за умови, що префікс реалізує свою транспонувальну властивість. Транспонувальним прийнято вважати префікс, який, приєднуючись до твірної основи, утворює похідні слова, що належать до іншої частини мови, аніж твірна основа [6: 173], а модифікаційним - префікс, що не змінює частиномовного статусу основи. Лінгвісти розрізняють значення префіксів у транспонувальній та нетранспонувальній моделях, а також відзначають, що активність префікса в тій чи іншій моделі залежить від значення словотвірної основи, тобто граматичний і семантичний аспекти взаємопов'язані [2: 68].

Завданням даної статті є провести комплексний аналіз власнеанглійських транспонувальних префіксів та виявити їх семантичні особливості. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: інвентаризувати автохтонні транспонувальні префікси, розглянути їх вплив на семантику конверсивної пари. Предметом дослідження є семантика й парадигматика префіксальних конверсивів. Матеріалом для дослідження слугувала укладена картотека матеріалу обсягом понад 3000 одиниць на основі A New English Dictionary on Historical Principles (NED) [7].

Першим розширений перелік дериваційних формантів подав Б.Бартков у дослідженні "Кількісний дериватарій англійської мови (300 афіксів наукового стилю і літературної норми)". Він навів такі їх характеристики: синхронна і діахронна продуктивність, сумарна й продуктивна частотність, модельний і сумарний паралелізм (синонімія), модельна й сумарна афіксальна валентність, фонемне й морфемне тяжіння [1: 2]. На рівні діахронного аналізу виділяють власне англійські і запозичені префікси, здебільшого германські й романські; на рівні синхронії - транспонувальні і нетранспонувальні; віддієслівні, відіменникові та відприкметникові; однозначні й полісемантичні; високопродуктивні, продуктивні, малопродуктивні й непродуктивні [2]. Транспонувальні префікси, не змінюючи основного